

УДК 347.633

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2023/2.126-10>

Лілія РАДЧЕНКО, канд. юрид. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-3783-9489

e-mail: gli@online.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

НАЦІОНАЛЬНЕ ТА МІЖДЕРЖАВНЕ УСИНОВЛЕННЯ (УДОЧЕРІННЯ): РЕГЛАМЕНТАЦІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вступ. Статтю присвячено розгляду особливостей законодавчого регулювання відносин усиновлення (удочеріння) в умовах дії воєнного стану в Україні, характеристики умов й обмежень щодо усиновлення дітей, зокрема й тих, які перебувають за межами України, як громадянами України, так й іноземцями, дослідженню нормативних засад усиновлення (удочеріння) (надалі – усиновлення) в Україні та практики застосування цього інституту в умовах воєнного стану, формулюванню висновків і пропозицій з удосконалення національної системи правового регулювання відносин щодо усиновлення, захисту прав й інтересів дітей.

Методи. У процесі характеристики нормативного регулювання відносин з усиновлення в умовах воєнного стану використані загальнофілософські та спеціальні юридичні методи дослідження соціальних закономірностей, правових явищ і юридичних категорій.

Результати. У статті зазначено, що нині процедура усиновлення в Україні загалом залишається незмінною. Водночас у теперішніх складних умовах державою було спрощено ведення обліку, а також підвищено рівень інформаційного забезпечення процесу усиновлення. Наголошено, що в умовах воєнного стану неможливо забезпечити якісну перевірку документів іноземних громадян, які виявили бажання усиновити дитину, тому з моменту запровадження воєнного стану в Україні діяльність із міждержавного усиновлення фактично була призупинена. Ситуація щодо усиновлення залишалася невизначеною до 1 червня 2023 р., коли було регламентовано процедуру усиновлення дітей, які перебувають за межами України, громадянами України. Також було встановлено загальну заборону на провадження діяльності з усиновлення дітей громадянами України, які тимчасово або постійно проживають (перебувають) за межами України, й іноземцями.

Висновки. Якщо стосовно іноземців закріплення подібних обмежень є цілком закономірним і відображає національну спрямованість соціальної політики держави, що зацікавлена у вихованні дітей насамперед громадянами України, то закріплення таких обмежень для громадян України, які перебувають за кордоном, навряд чи є виправданим, з огляду на недискримінаційні засади регламентації суспільних відносин у правовій та демократичній державі, та може бути пояснене лише певними складнощами у проведенні самої процедури усиновлення.

Ключові слова: національне та міждержавне усиновлення, удочеріння, воєнний стан, усиновлювач, права й інтереси дитини, сімейні відносини.

Вступ

Невід'ємною складовою реалізації соціальної політики розвиненої демократичної та правової держави є забезпечення турботою й підтримкою усіх її громадян. Її мета – формування умов для розвитку й оптимального функціонування суспільних відносин, усебічного розкриття індивідуального потенціалу людини, досягнення суспільної злагоди та стабільності, забезпечення догляду й утримання осіб, які потребують такої підтримки.

Воєнний стан, що оголошений в Україні внаслідок військової агресії країни-окупанта, об'єктивно став частковою або повною перепоною для нормального здійснення та захисту багатьох суб'єктивних прав й інтересів. Одним з інститутів приватного права, що в нинішній життєвій ситуації не здатний повною мірою до його повноцінної реалізації, став інститут усиновлення (удочеріння). Слід зауважити, що військова агресія значно пригальмувала, а в деяких випадках – навіть повністю зупинила процеси усиновлення як однієї із форм влаштування дітей – громадян України як у межах нашої держави, так і тих, що перебувають за кордоном.

Потреба у влаштуванні дітей шляхом усиновлення завжди була актуальною в Україні, ураховуючи достатньо велику кількість дітей, які потребували такого піклування. На ці соціальні виклики відповідним чином реагувало цивільне законодавство України, встановивши детальну регламентацію інституту усиновлення. Водночас законодавчі приписи враховували й інтереси та велику зацікавленість також й іноземних громадян в усиновленні дітей в Україні через низку не лише цивільно-правових, а й колізійних норм. Отже, українське законодавство, керуючись положеннями міжнародно-правових актів у

сфері захисту прав дітей та у сфері усиновлення, створило відповідні умови для реалізації даного інституту.

Однак воєнний стан в Україні поставив під сумнів реалізацію інституту усиновлення та висунув комплекс питань щодо його здійснення, зокрема й стосовно чинності цього інституту під час воєнного стану; можливості за сучасних обставин реалізації усиновлення на усій території України, також і на тимчасово окупованих територіях; можливості усиновлення дітей, відомості про батьків яких невідомі; можливості завершення процедури усиновлення, яку було розпочато до 24 лютого 2022 р.; збереження можливості усиновлення дітей в Україні іноземними громадянами під час воєнного стану.

Метою статті є дослідження особливостей законодавчого регулювання відносин усиновлення (удочеріння) в умовах дії воєнного стану в Україні, характеристики умов й обмежень щодо усиновлення дітей, зокрема й тих, які перебувають за межами України як громадянами України, так і іноземцями, розгляд нормативних засад усиновлення в Україні та практики застосування цього інституту в умовах воєнного стану, а також формулювання висновків і пропозицій щодо удосконалення та розвитку національної системи правового регулювання відносин з усиновлення, захисту прав й інтересів дітей.

Проблематика усиновлення, як на національному рівні, так і через призму міжнародного приватного права, була предметом наукового дослідження українських науковців, зокрема Т. Боднар, А. Довгерта, О. Дзери, В. Кисіля, В. Труби та ін., а також представників правової доктрини іноземних держав.

Методи

У процесі визначення й аналізу трансформації нормативного регулювання відносин з усиновлення в умовах

© Радченко Лілія, 2023

воєнного стану використовували загальнофілософські та спеціальні юридичні методи дослідження соціальних закономірностей, правових явищ і юридичних категорій.

Результати

Розгляд відносин усиновлення та проблемних питань, що виникають у зв'язку із його здійсненням, слід оцінювати через призму сучасних умов дії воєнного стану.

Згідно зі ст. 1 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" від 12 травня 2015 р. (Про правовий режим..., 2015) воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає... тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 "Про введення воєнного стану в Україні" (Про введення воєнного стану..., 2022) у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, в Україні був уведений воєнний стан із 05 год 30 хв 24 лютого 2022 р. Указом також визначено, що у зв'язку з введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися окремі конституційні права та свободи людини і громадянина, передбачені Конституцією України.

Одним із таких прав, що не може бути обмежене в умовах воєнного стану, є встановлене ст. 51 Конституції України право на шлюб і сім'ю.

Згідно з Конституцією України батьки зобов'язані утримувати дітей до їхнього повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

В умовах воєнного конфлікту багато дітей в Україні залишились сиротами або були позбавлені сімейного оточення. Згідно з Конвенцією про права дитини від 20 листопада 1989 р. (Конвенція про права дитини, 1989) такі діти мають право на захист та допомогу, що надається державою.

Унаслідок військової збройної агресії на території України, понад 9 тис. дітей залишились без батьківського піклування. Пріоритетним завданням уряду є створення безпечного середовища та надання надійної сімейної підтримки цим дітям.

Згідно зі статистикою, у 2022 р. було усиновлено 752 дитини-сироти та дітей, позбавлених батьківського піклування, з них 643 дитини усиновлені громадянами України, 109 – іноземними громадянами. Нині спостерігаємо тенденцію до поступового збільшення показників усиновлення громадянами України, зокрема у першому півріччі 2023 р. було усиновлено 315 дітей, що на 75 дітей більше, ніж за такий період минулого року. Це свідчить про готовність й усвідомлення українських громадян приймати та надавати сімейну підтримку дітям, які опинилися у складних життєвих обставинах (Національна соціальна сервісна служба..., 2022).

Розглянемо два аспекти реалізації процедури усиновлення в умовах воєнного стану: за процедурою для українських усиновлювачів (національна процедура) та міждержавне усиновлення (усиновлення за участю іноземців).

Правові основи регулювання національної процедури усиновлення визначені Сімейним кодексом України (Сімейний кодекс України, 2022) та Порядком провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, затвердженим

постановою Кабінету Міністрів України № 905 від 08.10.2008 (Порядок провадження діяльності з усиновлення..., 2008).

Відповідно до Сімейного кодексу України (далі – СК України) усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду. Усиновлення дитини провадиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних і гармонійних умов її життя.

Усиновленою може бути дитина, що має статус дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, або дитини, батьки якої дали письмову згоду на усиновлення, засвідчену нотаріусом. Усиновлення дитини провадиться без згоди батьків, якщо вони: невідомі, визнані безвісно відсутніми, визнані недієздатними, позбавлені батьківських прав щодо дитини, яку усиновлюють.

Облік дітей, які можуть бути усиновлені, й осіб, які бажають усиновити дитину, ведуть служби у справах дітей і Національна соціальна сервісна служба України.

Варто звернути увагу, що відповідно до ст. 218 СК України для усиновлення дитини потрібна її згода, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити. Усиновлення провадиться без згоди дитини, якщо вона у зв'язку з віком або станом здоров'я не усвідомлює факту усиновлення.

Процесуальні питання розгляду судами справ про усиновлення регламентовані Цивільним процесуальним кодексом України. Суд розглядає справу про усиновлення дитини за обов'язковою участю заявника, органу опіки та піклування або уповноваженого органу виконавчої влади, а також дитини, якщо вона за віком і станом здоров'я усвідомлює факт усиновлення, з викликом заінтересованих осіб. Усиновлення вважають здійсненим у день набрання чинності рішенням суду про усиновлення.

Отже, процес усиновлення закінчується ухваленням судового рішення, з набранням чинності якого дитина та батьки (біологічні) або одних із них й інші родичі за походженням втрачають будь-який правовий зв'язок між собою.

Відповідно до ч. 1 ст. 217 Сімейного кодексу України усиновлення дитини здійснюється за вільною згодою її батьків. Згода батьків на усиновлення дитини має бути безумовною.

Також згідно із ч. 1, 2 ст. 218 для усиновлення дитини потрібна її згода, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити. Згода дитини на її усиновлення дається у формі, що відповідає її вікові та стану здоров'я. Дитина має бути проінформована про правові наслідки усиновлення (Сімейний кодекс України, 2022).

Тобто після усиновлення в дитини з'являються нові батьки, які приймають дитину у свою сім'ю й отримують усі обов'язки щодо виховання дитини та, відповідно, права щодо такої дитини.

Зі свого боку, дитина більше не має жодних особистих і майнових прав та обов'язків щодо біологічних батьків, й отримує такі права й обов'язки щодо усиновлювачів.

Відповідно до ч. 1, 3–5 ст. 232 СК України з моменту здійснення усиновлення припиняються особисті та майнові права й обов'язки між батьками й особою, яка усиновлена, а також між нею й іншими її родичами за походженням. З моменту усиновлення виникають взаємні особисті немайнові та майнові права й обов'язки між особою, яка усиновлена (а в майбутньому – між її дітьми, внуками), та усиновлювачем і його родичами за походженням. Усиновлення надає усиновлювачеві права і накладає на нього обов'язки щодо дитини, яку він

усиновив, у такому ж обсязі, який мають батьки щодо дитини. Усиновлення надає особі, яку усиновлено, права і накладає на неї обов'язки щодо усиновлювача у такому ж обсязі, який має дитина щодо своїх батьків.

Усиновлення іноземцем в Україні дитини, яка є громадянином України, здійснюється на загальних підставах, встановлених СК України з урахуванням таких особливостей:

- Дитина, яка є громадянином України, може бути усиновлена іноземцем, якщо вона перебуває не менш як один рік на обліку в центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, і досягла п'яти років.

Усиновлення може бути здійснено до закінчення зазначеного терміну, а також до досягнення дитиною п'яти років, якщо: усиновлювач є родичем дитини; дитина страждає на хворобу, що внесена до спеціального переліку хвороб, затвердженого центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я; здійснюється усиновлення усіх рідних братів і сестер в одну сім'ю, якщо один з них досяг п'яти років і перебуває на обліку в центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, не менш як один рік; іноземці виявили бажання усиновити дитину, яка є братом або сестрою раніше усиновленої ними дитини.

- Дитина може бути усиновлена іноземцем, якщо не виявилось громадянина України, який бажав би її усиновити або взяти на виховання до себе в сім'ю.

Згідно із ч. 3 ст. 283 СК України переважне право на усиновлення дитини – громадянина України мають іноземці, які є: родичами дитини; громадянами держав, з якими Україна уклала договір про надання правової допомоги.

- На усиновлення дитини іноземцем потрібна згода Національної соціальної сервісної служби України.

- Усиновлення іноземцями провадиться за умови забезпечення дитини прав в обсязі не меншому, ніж це встановлено законами України, а за усиновленою дитиною зберігається громадянство України до досягнення нею 18 років.

Слід зауважити, що в умовах воєнного стану суди України продовжують ухвалювати рішення про усиновлення як завершальний етап усієї процедури (напр., Рішення від 18.04.2022 у справі 512/168/22; Рішення від 22.04.2022 у справі № 207/967/22).

Отже, як зазначено в інформаційному повідомленні Верховної Ради України (Повідомлення інформаційного управління, 2022) на період воєнного стану, процедура усиновлення не змінювалася, і тому усиновлення відбувається на загальних підставах, з урахуванням норм національного законодавства.

Однак слід наголосити, що першими від початку війни до процедури усиновлення були зміни, внесені Постановою Кабінету Міністрів України від 24.05.2022 (Про внесення змін до Порядку..., 2022). Відповідно до них встановлено перелік документів і порядок, як забрати усиновлену дитину (зокрема у присутності посадової особи консульської установи України), якщо дитина тимчасово переміщена (евакуйована) за межі України під час уведення на території України надзвичайного або воєнного стану.

Подальші істотні процедурні зміни були внесені Постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 2022 р. № 636 "Про внесення змін до деяких постанов Кабінету

Міністрів України щодо цифровізації процесів влаштування дітей у сімейні форми виховання" (Про внесення змін до деяких постанов..., 2022), якими передбачено:

- цифровізація процесів усиновлення та створення єдиного електронного банку даних дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів у Єдиній інформаційно-аналітичній системі "Діти";

- ведення та систематичне оновлення інформації про дитину (про стан її здоров'я) в Єдиному банку даних, аби майбутні усиновлювачі могли зручно відстежувати інформацію про ту чи іншу дитину;

- можливість отримати консультацію щодо процедури усиновлення дитини як під час особистого прийому у службі у справах дітей, так й онлайн (подати заявку на консультацію з усиновлення дитини можна на порталі Дія, де з'явилась нова послуга "Усиновлення");

- можливість подати заяву про взяття на облік кандидатів в усиновлювачі з іншими обов'язковими документами не лише за місцем проживання в паперовому вигляді, а і в електронній формі (для громадян України – документи в електронній формі подають через особистий кабінет на Єдиному державному вебпорталі електронних послуг);

- терміни перевірки заяви та надання відповіді службою у справах дітей (5 робочих днів після отримання заяви), для проведення обстеження житлово-побутових умов заявників (5 робочих днів після перевірки заяви), для проходження заявником курсу підготовки з питань виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування тощо.

Отже, маємо підкреслити, що в умовах воєнного стану уряд України продовжує вживати важливі заходи зі спрощення й оптимізації процедури усиновлення в Україні.

Щодо процедури міждержавного усиновлення (усиновлення за участю іноземців) необхідно зазначити: незважаючи на те, що останнім часом засоби масової інформації та соціальні мережі наповнені закликами про те, що українські діти потребують бути усиновленими за кордоном, міждержавне усиновлення в поточних умовах неможливе. Міністерство соціальної політики звертає увагу на цю обставину й особливо наголошує (Міждержавне усиновлення..., 2022), що поширення подібної недостовірної інформації містить ознаки шахрайства та порушення прав дітей.

Політика Управління Верховного комісара ООН у справах біженців щодо усиновлення полягає в тому, що діти, евакуйовані до інших держав внаслідок надзвичайної ситуації, зокрема й діти, яким на території інших держав надано статус біженця, не можуть бути усиновлені, оскільки більшість із них не є сиротами, або немає офіційних достовірних підтверджень цьому. Таким дітям потрібен відповідний тимчасовий догляд для можливого возз'єднання із сім'ями у майбутньому, а не усиновлення. Держави походження таких дітей та держави їхнього тимчасового перебування мають докласти усіх можливих зусиль для розшуку членів сім'ї таких дітей, перш ніж вони будуть вважатися такими, що можуть бути усиновлені (Міждержавне усиновлення..., 2022).

Мінсоцполітики у своєму роз'ясненні від 13 березня 2022 р. (Міждержавне усиновлення..., 2022) також підкреслює, що наразі Національна соціальна сервісна служба не розглядає справи та не видає згоди/дозволи на усиновлення дітей іноземцями та громадянами України, які проживають за її межами. Через активні бойові дії неможливо забезпечити якісну перевірку документів

іноземних громадян, які виявили бажання усиновити дитину, забезпечити контакт кандидата в усиновлювачі та дитини, з'ясувати думку дитини щодо усиновлення тощо.

Водночас, незважаючи на зазначене роз'яснення та фактичне призупинення діяльності щодо міждержавного усиновлення, на рівні законодавства не було прийнято будь-яких нормативних обмежень щодо усиновлення іноземцями дітей – громадян України.

Така ситуація щодо міждержавного усиновлення залишалася невизначеною до 1 червня 2023 р., коли Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову "Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо провадження діяльності з усиновлення та влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян України під час воєнного стану" № 576 (Про внесення змін до деяких постанов..., 2023).

З огляду на важливість виховання дітей у родинному середовищі та зростання кількості дітей-сиріт під час війни, уряд унормував можливість усиновлення українцями тих дітей, які були евакуйовані за кордон. Зокрема, як зазначено в інформаційному повідомленні на урядовому порталі (Уряд ухвалив низку постанов..., 2023), дотепер не було забезпечено механізму, щоб громадяни України могли всиновлювати українських дітей, евакуйованих за межі країни. Постанова № 576 урегулює процедуру всиновлення та влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають за кордоном, саме в українській сім'ї та дитячі будинки сімейного типу, під час воєнного стану, передання таких дітей під опіку, піклування кандидатів в усиновлювачі. Завдяки ухваленню змін, українські громадяни – кандидати в усиновлювачі зможуть знайомитися з дітьми онлайн.

Крім того, урегульовано питання усиновлення в одну сім'ю братів і сестер, які були роз'єднані під час евакуації за межі України. Також на час воєнного стану надається право іноземцям, які перебувають у шлюбі з громадянами України, усиновлювати дитину свого подружжя (дотепер усиновлення дитини в умовах воєнного стану іноземцями не здійснювалося, а механізм усиновлення українських дітей подружжям (іноземець і громадянин України) був відсутній) (Уряд ухвалив низку постанов..., 2023).

Отже, з урахуванням змін, визначених Постановою від 1 червня 2023 р., усиновити дитину під час війни можуть:

- громадяни України, які перебувають на обліку кандидатів в усиновлювачі та проживають на підконтрольній Україні території;
 - внутрішньо переміщені особи, які стоять на відповідному обліку за місцем свого тимчасового проживання.
- Водночас встановлено нормативну заборону на всиновлення дитини – громадянина України:
- громадянами України, які проживають на тимчасово окупованих територіях (можливість усиновлення буде повернута після деокупації їхнього населеного пункту та відновлення роботи служб у справах дітей, а також судів);
 - громадянами України, які тимчасово або постійно проживають за межами України;
 - іноземцями (незалежно від того, чи проживають вони в Україні, чи за кордоном).

Громадяни України, які проживають за кордоном, а також іноземці зможуть усиновлювати дітей через три місяці після припинення або скасування воєнного стану.

Постанова (Про внесення змін до деяких постанов..., 2023) вперше регламентує процедуру усиновлення дітей, які перебувають за межами України громадянами України. Розглянемо її детальніше з огляду на те, що

знайомство кандидатів в усиновлювачі з дитиною зазвичай здійснюється за місцем перебування дитини за межами України, водночас один із подружжя під час воєнного стану зазвичай обмежений у виїзді за межі України.

Для усиновлення дітей, які перебувають за межами України у зв'язку з тимчасовим переміщенням (евакуацією), служби у справах дітей за місцем обліку дитини (незалежно від рівня їхнього обліку), Нацсоцслужба (щодо дітей, які перебувають на централізованому обліку) ознайомлюють кандидатів в усиновлювачі, які постійно проживають на території України, з інформацією про дітей, які можуть бути усиновленими, та видають направлення для знайомства з дитиною.

Термін дії направлення для знайомства з дитиною, яка перебуває за межами України у зв'язку з її тимчасовим переміщенням (евакуацією), становить 15 робочих днів від дати його видачі та може бути продовжений органом, який його видав, але не більш як на 15 робочих днів.

Керівник закладу або уповноважений ним працівник закладу ознайомлюють кандидатів в усиновлювачі, також і в режимі відеоконференції (із фіксацією за допомогою технічних засобів відеозапису), з наявними документами дитини, медичними документами (зокрема й виданими закладами охорони здоров'я, установами держави тимчасового перебування дитини).

Знайомство кандидатів в усиновлювачі з дитиною здійснюється за місцем перебування дитини за межами України у присутності керівника закладу або уповноваженого ним працівника закладу. У разі усиновлення дитини подружжям, один з яких під час воєнного стану обмежений у виїзді з України, знайомство з дитиною за кордоном здійснюється одним із подружжя за участю другого з подружжя в режимі відеоконференції (із фіксацією за допомогою технічних засобів відеозапису). Той із подружжя, що під час воєнного стану не має права виїзду за межі України, здійснює особисте знайомство з дитиною після її повернення в Україну. За бажанням кандидатів в усиновлювачі може проводитись попереднє знайомство з дитиною в режимі відеоконференції (із фіксацією за допомогою технічних засобів відеозапису).

Представники служби у справах дітей, що видала направлення, служби у справах дітей, до якої видано направлення, Нацсоцслужби (у разі видання нею направлення) беруть участь у знайомстві кандидатів в усиновлювачі з дитиною за місцем її перебування за кордоном або в режимі відеоконференції (із фіксацією за допомогою технічних засобів відеозапису).

Після знайомства кандидатів в усиновлювачі (одного з них) з дитиною за спільною заявою чоловіка і дружини служба у справах дітей обласної, Київської міської державної (військової) адміністрації чи Нацсоцслужба (у разі видачі нею направлення) протягом п'яти робочих днів: розглядає питання про доцільність повернення дитини в Україну для продовження процедури усиновлення; разом з керівником закладу та структурним підрозділом з питань соціального захисту населення, охорони здоров'я, опрацьовує питання про місце перебування дитини в Україні до ухвалення рішення про усиновлення.

Питання про доцільність повернення дитини в Україну для продовження процедури усиновлення вирішують з урахуванням думки дитини.

Повернення дитини в Україну здійснюється керівником закладу або уповноваженим ним працівником закладу. Акт про знайомство з дитиною, документи про згоду дитини на усиновлення, висновок про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини готують після повернення дитини в Україну за місцем її

проживання (перебування) після повернення (Про внесення змін до деяких постанов..., 2023).

Отже, наразі законодавством допускається усиновлення громадянами України, які перебувають у межах України, дітей, що перебувають за кордоном. Проте під час воєнного стану та протягом трьох місяців після його припинення або скасування не здійснюється діяльність з усиновлення дітей громадянами України, які тимчасово або постійно проживають (перебувають) за межами України, й іноземцями.

Відповідно до ч. 135 Постанови від 1 червня 2023 р. № 576 (Про внесення змін до деяких постанов..., 2023), під час воєнного стану та протягом трьох місяців після його припинення або скасування діяльність з усиновлення дітей громадянами України, які тимчасово або постійно проживають (перебувають) за межами України, й іноземцями, зокрема і взяття таких осіб на облік кандидатів в усиновлювачі, видання їм направлення для знайомства та встановлення контакту з дитиною не здійснюються, крім випадків, коли кандидат в усиновлювачі є родичем дитини, кандидати в усиновлювачі виявили бажання усиновити дитину, яка є рідним братом/сестрою раніше усиновленої ними дитини або коли один із подружжя виявив бажання усиновити дитину другого з подружжя.

У разі, коли громадяни України, які тимчасово або постійно проживають (перебувають) за межами України, та іноземці познайомилися та встановили контакт з дитиною за направленням Нацсоцслужби, що було видано до введення в Україні воєнного стану, то такі кандидати в усиновлювачі можуть завершити усиновлення дитини відповідно до законодавства України.

Варто зазначити, що порядок усиновлення під час воєнного стану не скасовує, а лише доповнює ті статті Сімейного кодексу України, які визначають цей процес у мирний час.

Дискусія і висновки

Проведений огляд нормативного регулювання відносин з усиновлення в умовах воєнного стану в Україні дає можливість сформулювати такі узагальнення:

- В умовах воєнного стану процедура усиновлення в Україні загалом залишається незмінною. Вона реалізується на підставі рішення суду відповідно до вимог Сімейного кодексу України та Порядку провадження діяльності з усиновлення. Водночас у нинішніх складних умовах Кабінетом Міністрів України було спрощено ведення обліку та запроваджено для громадян України подання заяв на усиновлення в електронному вигляді, а також підвищено рівень інформаційного забезпечення процесу усиновлення.

- Нині через активні бойові дії неможливо забезпечити якісну перевірку документів іноземних громадян, які виявили бажання усиновити дитину, забезпечити контакт кандидата в усиновлювачі та дитини, з'ясувати думку дитини щодо усиновлення тощо. З огляду на це Мінсоцполітики прийняло роз'яснення від 13 березня 2022 р., у якому йдеться, що наразі Національна соціальна сервісна служба не розглядає справи та не видає згоди/дозволи на усиновлення дітей іноземцями та громадянами України, які проживають за її межами.

- Водночас, незважаючи на зазначене роз'яснення та фактичне призупинення діяльності щодо міждержавного усиновлення на рівні законодавства впродовж тривалого часу, не було прийнято будь-яких нормативних обмежень стосовно усиновлення іноземцями дітей – громадян України.

- Ситуація щодо усиновлення в умовах воєнного стану залишалася невизначеною до 1 червня 2023 р., коли Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 576, якою було вперше регламентовано процедуру усиновлення дітей, які перебувають за межами України громадянами України, зокрема і з урахуванням можливого обмеження виїзду подружжя за кордон.

Зазначеною постановою було встановлено і загальну заборону на провадження діяльності з усиновлення дітей громадянами України, які тимчасово або постійно проживають (перебувають) за межами України, й іноземцями (з окремими винятками).

Якщо стосовно іноземців закріплення подібних обмежень є цілком закономірним і відображає національну спрямованість соціальної політики держави, що зацікавлена у вихованні дітей насамперед громадянами України, то закріплення таких обмежень для громадян України, що перебувають за кордоном, навряд чи є виправданим, з огляду на недискримінаційні засади регламентації суспільних відносин у правовій і демократичній державі (зокрема й за ознакою місця проживання особи) та може бути пояснене лише певними складнощами у проведенні процедури усиновлення.

- Здійснення усиновлення дітей, як громадянами України, так й іноземцями насамперед пов'язане із процедурними проблемами, адже в умовах війни важко відстежити та контролювати уповноваженими органами дотримання всіх законодавчих вимог. У цей складний воєнний період виникають такі проблеми щодо усиновлення, у розв'язанні яких раніше Україна не мала ні досвіду, ні відповідної практики. Держава адаптується до умов воєнного стану й урегульовує відносини усиновлення з метою забезпечення ефективної діяльності відповідних уповноважених органів для охорони й захисту прав та інтересів дітей у важкий час війни.

Список використаних джерел

- Конвенція про права дитини. (1989). Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 20.11.1989. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
- Міждержавне усиновлення в умовах воєнного стану. (2022, 13 березня). Роз'яснення Міністерства соціальної політики України. <https://www.kmu.gov.ua/news/mizhderzhavne-usinovlennya-v-umovah-voyennogo-stanu-rozjasnennya-minsocpolitiki>
- Національна соціальна сервісна служба України. (2022). Голова Нацсоцслужби про усиновлення дітей в ефірі марафону "Єдині новини". <https://nssu.gov.ua/news/holova-natssotssluzhby-pro-usynovlennia-ditei-v-efiri-marafonu-iedyni-novyny>
- Повідомлення інформаційного управління Верховної Ради України. (2022, від 02 квітня). <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221242.html>
- Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей. (2008). Постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2008. № 905. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF#Text>
- Про введення воєнного стану в Україні. (2022). Указ Президенті України від 24.02.2022. № 64/2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
- Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо цифровізації процесів влаштування дітей у сімейні форми виховання. (2022). Постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2022. № 636. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636-2022-%D0%BF#Text>
- Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо провадження діяльності з усиновлення та влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян України під час воєнного стану. (2023). Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2023. № 576. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-2023-%D0%BF#Text>
- Про внесення зміни до Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей. (2022). Постанова Кабінету Міністрів України від 24.05.2022. № 618. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/618-2022-%D0%BF#Text>
- Про правовий режим воєнного стану. (2015). Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n181>

Рішення від 18.04.2022 у справі 512/168/22, Савранський районний суд Одеської області, (Україна). <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104009407>

Рішення від 22.04.2022 у справі № 207/967/22, Баглійський районний суд м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області, (Україна). <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104229211>

Сімейний кодекс України. (2002). Закон України від 10.01.2002. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

Уряд ухвалив низку постанов для забезпечення захисту прав дітей. (2023). Повідомлення Міністерства соціальної політики України. <https://www.msp.gov.ua/news/22863.html>

References

Convention on the Rights of the Child. (1989). Convention of UN from 20.11.1989. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text [in Ukrainian].

Family Code of Ukraine. (2022). Law of Ukraine from 10.01.2002. [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

Interstate adoption under martial law. (2022, March 13). Clarification of Ministry of Social Policy of Ukraine [in Ukrainian]. <https://www.kmu.gov.ua/news/mizhderzhavne-usinovlennya-v-umovah-voyennogo-stanu-rozlyasennya-minsocpolitiki>

Judgment dated April 18, 2022 in case No.512/168/22. Savransky District Court of Odesa Region, (Ukraine) [in Ukrainian]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104009407>

Judgment dated April 22, 2022 in case No. 207/967/22. Baglii district court of Dniprodzerzhinsk, Dnipropetrovsk region, (Ukraine) [in Ukrainian]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104229211>

National Social Service Service of Ukraine. (2022). *Head of the National Social Service Service on Adoption of Children on the air of the "Edyni Novyni" marathon* [in Ukrainian]. <https://nssu.gov.ua/news/holovnatssotsluzhby-pro-usynovlennia-ditei-v-efiri-marafonu-iedyni-novyni>

Notice of the Information Management, Notice of Verkhovna Rada of Ukraine. (2022, April 2) [in Ukrainian]. <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221242.html>

On amendments to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the digitization of the processes of placement of children in family forms of education. (2022). Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine from 31.05.2022. No. 636 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636-2022-%D0%BF#Text>

On amendments to the Procedure for conducting adoption activities and supervising the observance of the rights of adopted children. (2022). Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine from 24.05.2022. No. 618 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/618-2022-%D0%BF#Text>

On making changes to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the adoption and placement of orphans and children deprived of parental care in families of citizens of Ukraine during martial law. (2023). Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine from 01.06.2023. No. 576 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-2023-%D0%BF#Text>

On the introduction of martial law in Ukraine. (2022). Decree of The President of Ukraine from 24.02.2022. No. 64/2022 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

On the legal regime of martial law. (2015). Law of Ukraine from 12.05.2015 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n181>

The government adopted a number of resolutions to ensure the protection of children's rights. (2023). Information of Ministry of Social Policy of Ukraine [in Ukrainian]. <https://www.msp.gov.ua/news/22863.html>

The procedure for carrying out adoption activities and supervising the observance of the rights of adopted children (2008). Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine from 08.10.2008. No. 905 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF#Text>

Отримано редакцією журналу / Received: 25.07.23

Прорецензовано / Revised: 08.09.23

Схвалено до друку / Accepted: 20.10.23

Liliya RADCHENKO, PhD (Law), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0002-3783-9489

e-mail: gli@online.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

NATIONAL AND INTERCOUNTRY ADOPTION: REGULATION IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Background. *The article addresses the consideration of the peculiarities of the legislative regulation of adoption (adoption) relations in the conditions of martial law in Ukraine, the characteristics of the conditions and restrictions on the adoption of children, including those who are outside Ukraine by both citizens of Ukraine and foreigners; the study of the normative principles of adoption in Ukraine and the practice of applying this institute in the conditions of martial law have been covered; the conclusions have been made and the proposals for improving the national system of legal regulation of relations on adoption, protection of the rights and interests of children have been outlined.*

Methods. *In the process of researching the regulatory regulation of adoption relations under martial law, generally philosophical and specifically legal methods of researching social regularities, legal phenomena, and legal categories were used.*

Results. *The article notes that currently the adoption procedure in Ukraine, as a whole, remains unchanged. At the same time, in the current difficult conditions, the state has simplified record-keeping, as well as increased the level of information support for the adoption process. The article emphasizes that in the conditions of martial law it is impossible to ensure a high-quality verification of the documents of foreign citizens who have expressed a desire to adopt a child, therefore, since the introduction of martial law in Ukraine, activities on interstate adoption have been suspended. The adoption situation remained uncertain until June 1, 2023, when the procedure for adopting children residing outside of Ukraine by citizens of Ukraine was regulated for the first time. At the same time, a general ban was established on the adoption of children by citizens of Ukraine who temporarily or permanently live (stay) outside of Ukraine, and by foreigners.*

Conclusions. *When relating to foreigners, the establishment of such restrictions is completely natural and reflects the national orientation of the social policy of the state, which is interested in raising children, first of all, citizens of Ukraine, then the establishment of such restrictions for citizens of Ukraine who are abroad is hardly justified, taking into account non-discriminatory principles regulation of social relations in a legal and democratic state, and can be explained only by certain difficulties in carrying out the adoption procedure itself.*

Keywords: *national and intercountry adoption, martial law, adopter, rights and interests of the child, family relations.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.